

Laisvė ir vergija

✕ Dainius Razauskas

Abi jos gali apimti visus gyvenimo reiškinius. Bet kuri padėtis ar būklė gali būti tiek laisvės išraiška, tiek grandis vergijos grandinėje. Todėl iš išorės jos beveik neatskiriamos. Riba tarp jų plona kaip siūlas ir veik nepčiuopiama, nematoma.

Iš to, kad žmogus groja smuiku, laksto motociklu, įnikęs į knygas ar medituoja, neįmanoma pasakyti, ar jis laisvas, ar vergauja. Gali būti ir vienaip, ir kitaip. Jeigu groti smuiku buvo žmogaus širdies svajonė, kuriai jis paaukavo daugybę savo gyvenimo valandų ir daug visokių kitų, mažesnių norų bei veiklų, galėjusių užimti tą laiką, kai jis mokėsi groti, ir galiausiai ši jo svajonė ėmė pildytis, tai žmogus laisvas, o smuikas – jo laisvės įrankis. Bet jeigu vaikas nuo mažumės buvo verčiamas groti smuiku, o visą laiką svajojo apie motociklą, ir vis dėlto liko smuikininkas – tai jis smuikui vergauja.

Žinoma, šie pavyzdžiai itin supaprastinti, nes gyvenime gali užtekti laiko ir smuikui, ir motociklui. Įvairiausi pomėgiai, užsiėmimai ir gyvenimo būdai neprivalo vienas kitam trukdyti. Bet kartais trukdo, ir iškyla lemtingas arba – arba.

Visa esmė, kame yra žmogaus širdis. Žinoma, tai ne ta anatominė širdis, kuri paprastai būna krūtinėje už šonkaulių, – tai metafora. Galima būtų pasakyti – siela ar dar kaip nors. Svarbiausia – suprasti, kad žmogaus laisvę ar nelaisvę lemia ne išorinės aplinkybės ir ne aplinkiniai, ne kita ir kiti, o jo paties santykis su savimi – su tuo, kas jam visų svarbiausia, be ko jam danguje nešviečia saulė, nespindi žvaigždės ir nėra kuo kvėpuoti.

Tai kaip tikroji meilė. Todėl laisvės esmę galima atskleisti ir per meilės alegoriją, kaip pasakose, kur herojus padaro viską, iškenčia viską, kad tik pasiektų savo išrinktosios ranką su puse karalystės. Bet kokia pakeliui susidariusi padėtis, kuri vienaip ar kitaip atitraukia herojų nuo aukščiausio tikslo, savaime suvokiama kaip nelaisvė, net jeigu jis, piktos raganos užkerėtas, tarsi pats užmiršta savo mylimąją ir atsiduria raganaitės glėby. Abiem atvejais – šeima, tik vienu atveju ji įkūnija laisvę, kitu – vergiją.

Esminę takoskyrą lemia aukojimas. Skamba, tarsi kalbėtume apie kažkokį religinį ritualą, bet taip nėra. Arba atvirkščiai: gal kaip tik čia slypi tikrojo dvasingu-

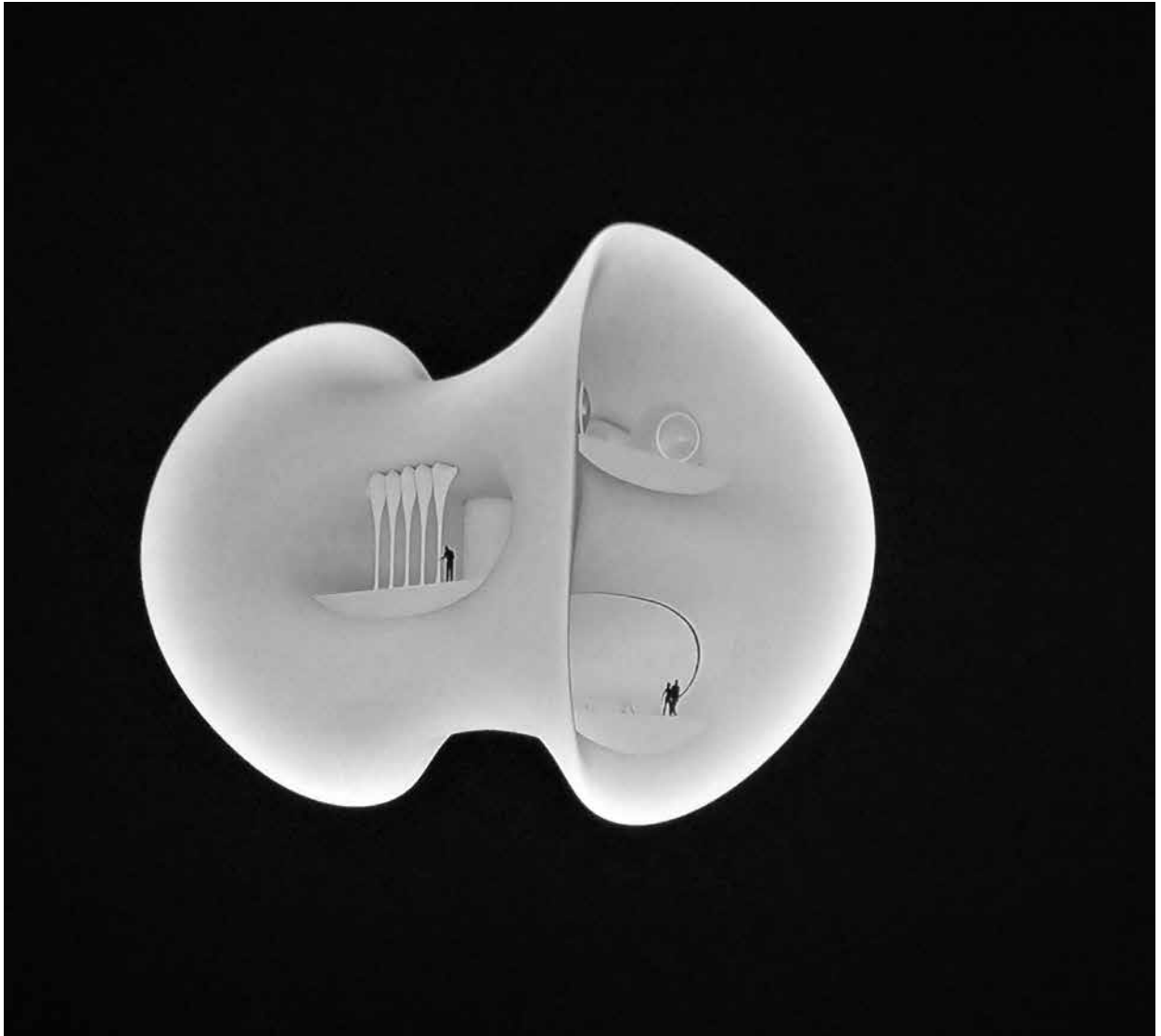
mo šaknis, o visos regimos religinės jo lytys – tik išnašos ir iškamšos.

Jeigu tavo širdis nori groti smuiku, iškart atsiduri kryžkelėje: arba turi pasirūpinti tą smuiką įsigyti, atsiversti kokį vadovėlį, imtis pamokų, dar geriau – susirasti mokytoją, mėginti įstoti į muzikos mokyklą ir t. t.; arba gali veikti ką kita, kas tau įprasta ir paprasčiau padaroma, o grojimą smuiku „atidėti“. Ir priešingai: jeigu nuo vaikystės esi išmokytas groti smuiku, bet slapta svajoji lakstyti motociklu, tai vieną dieną – pavyzdžiui, šiandien – turi arba žengti kokius nors pirmuosius žingsnius, kad įsigytumei motociklą ir pradėtum mokytis juo važiuoti, arba atidėti tai rytojui, o šiandien toliau groti smuiku, kaip įprasta.

Padėtis gali būti ir neretai būna daug sudėtingesnė. Tarkime, visi tavo artimieji ir draugai seniai žino, kad groji smuiku, kad „esi smuikininkas“. Negana to, gal jau kuris laikas dirbi smuikininku, taigi už šią savo įprastą veiklą gauni algą, pajamas, už tas pajamas esi gyvenime daugiau mažiau patogiai įsikūręs, galbūt turi šeimą ir augini vaikus. Tokiu atveju mesti smuiką ir imtis motociklo reikštų prarasti įprastą „veidą“ ir kai kuriuos draugus, artimuosius, o gal net šeimą ir namus. Mažų mažiausiai visiems tai būtų lemtingas išbandymas.

Tokiomis aplinkybėmis padėti smuiką ir imtis motociklo reikštų smuiką paaukoti. O liekant prie smuiko, nieko aukoti nereikia, nes motociklo dar nėra, jis dar tik svajonė. Nebent pasakytume, kad tokiu atveju tektų paaukoti svajonę, paaukoti širdį. Tačiau širdis – tai, kas žmogui gyvenime visų svarbiausia, – nėra paaukojama. Ji išduodama. Ir kaip tik čia slypi esminis skirtumas tarp laisvės ir vergijos. O vergo išduotą širdį paprastai kompensuoja savimeilė ir savisvarba.

Ačiū Dievui, padėtis gali būti daug švelnesnė, ir ant svarstyklių lėkštės padėta daug mažiau. Bet ką nors paaukoti vis viena teks. Pavyzdžiui, jeigu tavo širdies svajonė – groti smuiku, tai daugybę valandų teks nuobodžiai zulinti gamas, atsakius visų kitų mielų užsiėmimų ar pramogų su draugais. O jeigu tavo širdies svajonė – motociklų sportas, tai teks gerokai pasivolioti po purvą ir tepaluotomis rankomis sukinėti varžtus, kol patirsi pirmą pergalės vėją. Jeigu tavo širdies

Emilijos Škarnulytės audiovizualinė instaliacija „Daugdara. Dedikuojama Aleksandrai Kašubai“. Gyčio Norvilo nuotrauka

svajonė – koks nors mokslas, turėsi ilgas valandas, dienų dienas skaityti ir mokytis, mokytis ir skaityti, ir tai niekada nesiliaus. Jeigu tame tavo širdis – tai bus laisvė ir laimė, jeigu ne – nelaimė ir vergija.

Viską aukoti ant širdies aukuro – tai kelias į laisvę ir laimę. Išduoti savo širdį, kartą ir kasdien vėl iš naujo, – tai ritimasis į vergiją, nelaimę, į juodą tamsą. Todėl aukojimas yra laisvės sąlyga, pati laisvės esmė. Ir kas neaukoja – tas vergas. Kaip senosiose indų vedose: laisvieji, arijai, pagal apibrėžimą, – tie, kurie aukoja, o vergai, visokie susnos ir šūdros, – kurie neaukoja. Visa kita – antraeilės smulkmenos ir puošmenos, kurios, užmiršus esmę, greitai virsta išnaromis ir stabais.

Aukojimas augina, ir tavo auginamas augalas anksčiau ar vėliau gali duoti vaisių. Mėgstamas užsiėmimas

gali imti nešti naudą, ir be jokios išdavystės. Mėgstamas darbas gali išlaikyti tave, tavo šeimą ir atnešti tau turtą, kurį gali panaudoti vėlgi širdies valia. Šitaip užauga laimės sodas, „rojus žemėje“ – pasakų herojaus kartu su mylimosios karalaitės ranka laimėta karalystė. Bet jeigu užsimosi ją ne užauginti iš širdies, o sukurti dirbtinai – širdies sąskaita, tai bus nelaimių nelaimė, kartoga, lažas, tikras pragaras žemėje. Nors tave suptyt tie patys veidai, tie patys daiktai. Nes viską lemia širdis.

Kaip tik todėl šeima gali būti ir šviesiausias laisvės išsipildymas, tavo laimės namai, ir tamsiausias kalėjimas, gūdžiausias kankinimų rūsys, darbinio gyvulių paverstos širdies jungas.

Kaip tik todėl laisvos visuomenės – visuomenės, kuriose žmonės gerbia, skatina ir palaiko vienas kito

laisvę, – anksčiau ar vėliau suklesti. O visokios vergovės, kuriose „laisvė“ ir „laimė“ diegiama pagal iš anksto nubrėžtą planą, pamynus žmogaus širdį, neišvengiamai nuskursta ir anksčiau ar vėliau žlunga.

Kelias į laisvę – visuomet prieš srovę, į kalną, aukštyn, pirmyn, o nuopuolis vergijon – visuomet pasroviui, nuo kalno, žemyn, atgal. Žengdamas laisvės keliu niekad iš anksto nežinai, kas už posūkio. Todėl laisvė visuomet grėsminga, nesaugi, nenuspėjama, neužtikrinta. O vergija visuomet gundo įprastumu, siūlo savotišką ramybę, užtikrintumą, saugumą. Šia prasme visai dėsninga, kad vyriausioji vergiją prižiūrinti tarnyba paprastai vadinama Saugumu.

Kadangi laisvė nesaugi, vienintelė vidinė atspirtis joje yra tikėjimas. Viena vertus, tai ne religinis tikėjimas, antra vertus – kaip tik čia slypi tikro tikėjimo šaknis, kaip tik čia gimsta tikrasis gyvos širdies tikėjimas. Tai ne naivus savanaudis tikėjimasis to ar ano ir ne savavalis tikėjimas tuo ar anuo, visuomet iš esmės apsimestinis, – vienu ar kitu teiginiu, vienokia ar kitokia pasaulėžiūra. Tai tikėjimas ne *kuo*, o *kad* – nepagrindžiamas, nepateisinamas būties teigimas, kai nebėra daugiau į ką atsiremti. Didysis taip vidur tamsiausio ne. Šis širdies tikėjimas – tai laisvojo lazda, be kurios jam kartais sunku išstovėti. O visi „religiniai tikėjimai“ – tai lazdos vergams nuo laisvės atgrasyti.

Pakeliui į laisvę kartais išties gali padėti kuo įvairiausi dvasiniai mokymai, vienas – vienu metu ir atžvilgiu, kitas – kitu. Jie tik tam ir skirti, kad stojusiam padėtų nepargriūti. Jei ne, jie tiek teverti, kiek slidžių lazdos gulnčiam. Geriausiu atveju – vaikų žaidimas ar cirkas praeiviams patraukti.

Kadangi laisvė nesaugi, jon žengęs neišvengsi baimės. Ji vis išnirs tai iš už vieno, tai iš už kito kampo, vis kitu veidu, lyg susimokę vaikystės baubai, ir stabdys: Ką aš darau, gal išprotėjau? Kaip kitiems atrodysiu, ar mane supras? O jeigu man nieko neišeis? Arba, pavyzdžiui, tikėjaisi, kad grosiu smuiku kaip tas ar anas, kuriuo andai žavėjaisi ir sekiau, o man išeina visai kitaip. Gal aš niekam tikęs? Bet įsižiūrėjus, kryžkelė visuomet ta pati, pasirinkimas visuomet tas pats: jeigu mano širdies svajonė – groti smuiku, o ne groti smuiku kaip tas ar anas, tai turiu paaukoti savo išankstinį įvaizdį, net jeigu jis tiek metų mane palaikė ir skatino, ir nebemėgdžioti. Turiu paaukoti savo baimę nepatikti – nepatikti kitiems ir netgi pačiam sau. Turiu leisti sau groti nesirūpindamas, patinku kam ar nepatinku,

leisti savo širdžiai groti taip, kaip išeina, leisti jai groti mano rankomis, visu manimi, visiškai jai pasiaukojęs ir jos nebestabdydamas. Tarsi manęs visai nė nebūtų. Tarsi šokčiau nuo aukšto skardžio ir visiškai atsiduočiau sparnams.

Laisvė gali atrodyti baisi kaip mirtis, o vergija vilioji kaip ramus, mažų džiaugsmų kupinas gyvenimas. Tačiau tarp jų yra vienas esminis skirtumas: laisvė visuomet ryški, erdvi, o vergija – blyški, blausi ir ankšta. Kaip išaugtos kelnės, varžančios judesius. Ir net kūniška mirtis šito skirtumo nepanaikina. Bent jau pasak „Tibeto mirusiųjų knygos“, po mirties mūsų laukia ta pati kryžkelė, tas pats pasirinkimas: ryški Šviesa, bekraštė Erdvė – arba blausus švyksojimas, iš baimės pasislėpus kokioje nors „saugioje“ užuoglaudoje. Ryškiai spindinti erdvė – arba blyškus suspaustos, užgniaužtos širdies rusėjimas, anglėjimas. Skardi daina, pratrūkusi pilnu balsu iš visos krūtinės, – arba prislopintas vėblenimas, miknojimas, prislėgta dejonė.

Laisvė – kaip medis, kuris auga stačias, į nieką nesiremdamas, tik stiebdamasis į Saulę. Kiekvienu savo metūgiu jis kaskart palieka pernai pasiektą aukštumą, kurioje įsikūrė, įsitvirtino, apsimedėjo, ir vėl visas atramas metęs šoka aukštyn – į didžiąją Šviesą. O vergija – kaip medis padžiūvusia viršūne: kurį laiką jis dar pakeros pažeme, bet iš esmės tai jau net nebe medis, o gyva griuvena. Tad laisvė iš tiesų – pats gyvybės šaltinis, aukštoji gyvybės versmė. Žemėje nubudusi Saulės trauka. Dangaus sėkla, besiveržianti Namo, pas Tėvą, ir užvirusi žemę.

Todėl nėra tokios padėties, iš kurios būtų neverta ar neįmanoma stiebtis į Saulę, kilti į Šviesą, leistis į Laisvę.

Bet kurio savo žingsnio tikrąją vertę, mano broli, patirsi iš to, ar ryškiau suspindo, ar – priešingai – apsisblausė žvaigždės tau virš galvos. Nepaisant jokių aplinkybių, išorinių nei vidinių. Kai žengi į spindesį, mano mylimas broli, – pati ši Visata visomis žvaigždėmis sužiūra į tave, tavo širdies stebuklo prižadinta. Nuščiūva kaip salė, Paganini'ui pakėlus smičių. Kaip pavasarį pirmajam pumpurui sprogu. Kaip karalaitės žvilgsnis, tau pagaliau atsistojus, išsitiesus ir išsitraukus kardą prieš slobiną. Štai kas yra laisvė. O visa kita – senoji motulė vergija ir jos nepaguodžiami dūsavimai.

